

เก็บตกจากงานสัมมนา

การประชุมปฏิบัติการเครือข่ายนักวิชาการ

“ความสัมพันธ์ใกล้ชิดในบริบทข้ามพรมแดน
และกระบวนการการอพยพย้ายถิ่น”
(Transnational Intimacy and Migration Process)

บุศรินทร์ เลิศชลิตสกุล

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

สร้อยมาศ รุ่งมณี

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การศึกษาเรื่องการอพยพย้ายถิ่น (migration) ในแวดวงนักวิชาการโดยเฉพาะโลกตะวันตก มีความเคลื่อนไหวอยู่ตลอด โดยเฉพาะประเด็นการย้ายถิ่นข้ามชาติ (international/transnational migration) ที่เกิดขึ้นได้หลายรูปแบบ เช่น การย้ายถิ่นของแรงงาน (labor migration) การย้ายถิ่นผ่านการศึกษา (education migration) การย้ายถิ่นผ่านการสมรส (marriage migration) หรือการย้ายถิ่นผ่านการสมรสข้ามวัฒนธรรม (cross-cultural marriage migration) ซึ่งดูเหมือนเป็นการอพยพย้ายถิ่นโดยความสมัครใจ (voluntary migration) และรวมทั้งในบางกรณีก็อาจสรุปไม่ได้ชัดเจนว่าเป็นไปโดยความสมัครใจทั้งหมด นอกจากนี้ ยังมีประเด็นเกี่ยวกับปัจจัยเชิงโครงสร้างที่ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายของคนจากที่หนึ่งไปสู่อีกที่หนึ่ง เช่น การอพยพจากชนบทสู่เมือง หรือการย้ายถิ่นจากภาคเกษตรสู่ภาคอุตสาหกรรม ที่เป็นไปได้ทั้งการย้ายถิ่นภายในประเทศและการย้ายถิ่นข้ามชาติ การศึกษาการอพยพย้ายถิ่นยังรวมถึงรูปแบบการย้ายถิ่นที่เกิดจากสงครามและความขัดแย้ง ซึ่งนำไปสู่การถูกบังคับให้ย้ายถิ่น (forced/coerced migration) เช่น การลี้ภัยทางการเมือง การละถิ่นฐานจากภัยพิบัติธรรมชาติ หรือภัยจากน้ำมือมนุษย์ (เช่น การรื้อไหลของสารพิษจากโรงงานอุตสาหกรรม หรือ โครงการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ เป็นต้น) ทำให้เกิดการโยกย้ายคนออกจากถิ่นฐานดั้งเดิมของชุมชน

การศึกษาการอพยพย้ายถิ่นในปัจจุบันจึงขยายขอบเขตความรู้ความสนใจ และการสร้างกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่กว้างขวางมากขึ้น เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์การย้ายถิ่นทั้งในระดับชาติและระดับข้ามชาติ จึงไม่ใช่เพียงการมองปรากฏการณ์การอพยพของผู้คนที่เคลื่อนย้ายจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง ซึ่งส่งผลในเชิงประชากรศาสตร์ของพื้นที่ต้นทางและปลายทางเท่านั้น หากแต่การศึกษาการอพยพย้ายถิ่นในทางสังคมศาสตร์ที่เชื่อมโยงกันของหลากหลายสาขาวิชา ทำให้เกิดความสนใจการอพยพย้ายถิ่นในมิติอื่นๆ ที่สัมพันธ์กันด้วย เช่น การเคลื่อนย้ายของอุดมการณ์ การถ่วงอัตลักษณ์หรือสร้างอัตลักษณ์ใหม่ หรือความสัมพันธ์ของผู้ย้ายถิ่นกับผู้ที่ถูกทิ้งไว้ข้างหลัง หรือความสัมพันธ์ของผู้อพยพกับชุมชนปลายทางที่ไปตั้งถิ่นฐานใหม่ ประเด็นศึกษาเหล่านี้ได้เคลื่อนมาไกลจากจุดเริ่มต้นของการศึกษาการอพยพย้ายถิ่นจากนักวิชาการในสาขาประชากรศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และสังคมวิทยา (Gold and Nawyn 2013) นอกจากนี้ ยังรวมถึงการศึกษาความสัมพันธ์

ข้ามพรมแดนในหลากหลายรูปแบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ผ่านเทคโนโลยี การสื่อสารที่ได้รับความนิยมมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

การประชุมปฏิบัติการ “ความสัมพันธ์อีโกลบอลในบริบทข้ามพรมแดนและกระบวนการ การอพยพย้ายถิ่น” มีจุดเริ่มต้นจากการพบปะและหารือกันของกลุ่มนักวิชาการที่เข้าร่วม อภิปรายและนำเสนอบทความ ในการประชุมวิชาการนานาชาติไทยศึกษา ครั้งที่ 13 (13th International Thai Studies Conference: ICTS13) ระหว่างวันที่ 15-18 กรกฎาคม พ.ศ. 2560 ที่จังหวัดเชียงใหม่ ภายหลังเสร็จสิ้นการประชุม นักวิชาการที่นำเสนอบทความและ เข้าร่วมอภิปรายในสองเวที ได้แก่ “Transnational Intimate Relation, Migration and Rural Transformation” และ “Thai Migrants in a Transnational World”¹ ได้เห็นถึงความสำคัญและความเป็นไปได้ของการนำบทความที่นำเสนอในเวทีประชุมวิชาการ รวมถึง งานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาพัฒนาต่อยอดความร่วมมือทางวิชาการ เพื่อสร้างองค์ความรู้และทบทวน สถานะงานวิชาการในประเด็นดังกล่าวให้ครอบคลุมยิ่งขึ้น

การพัฒนาความร่วมมือได้ดำเนินการในรูปแบบของการสร้างเครือข่ายนักวิชาการ ที่มีความสนใจร่วมกัน โดยเฉพาะผู้ที่กำลังทำงานวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการแต่งงาน ข้ามวัฒนธรรม ความสัมพันธ์อีโกลบอลในบริบทข้ามพรมแดน และกระบวนการเคลื่อนย้าย และการย้ายถิ่น ทั้งที่มีประเทศไทยเป็นต้นทางและปลายทาง นำมาสู่การพูดคุยและวาง แนวทางร่วมกันระหว่างนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาทั้งภายในและต่างประเทศ ได้แก่ 1) ผศ. ดร. ปณิธิ บราวน์ 2) ผศ. ดร. จันทนี เจริญศรี และ 3) อ. ดร. วิลาสินี พนานครทรัพย์ จากคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 4) ผศ. ดร. สร้อยมาศ รุ่งมณี วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 5) ผศ. ดร. ศิริจิต สุนันตี๊ะ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล 6) อ. ดร. พชรินทร์ ลากานันท์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น 7) อ. ดร. นุศรินทร์ เลิศขวลิตสกุล คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์ 8) ดร. พัทยา เรือนแก้ว นักวิชาการ

¹ ดุราลงเลียดของการนำเสนอผลงานทั้งสองเวทีได้จากเว็บไซต์ของการประชุมวิชาการนานาชาติไทยศึกษา ครั้งที่ 13 http://www.icts13.chiangmai.cmu.ac.th/list_panel.php.

และนักวิจัยอิสระ ประเทศเยอรมนี และ 9) รศ. ดร. เอริค ทัมป์สัน (Eric C. Thompson) ภาควิชาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์

นับจากเดือนกันยายน พ.ศ. 2560 เครือข่ายฯ ได้จัดการประชุมปฏิบัติการและสัมมนา เพื่อเปิดพื้นที่ในการอภิปรายแลกเปลี่ยนสืบเนื่องถึงปัจจุบันรวม 3 ครั้ง คือ ในวันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2560 วันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2560 และวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561 ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ โดยได้รับความสนับสนุนจาก คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ร่วมกับ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์

พรมแดนความสัมพันธ์: โลกในชุมชนชนบท

เมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2560 เครือข่ายฯ ได้จัดกิจกรรมสัมมนาวิชาการ “พรมแดน ความสัมพันธ์: โลกในชุมชนชนบท” ณ ห้องประชุมสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ มีการนำเสนอผลงานวิจัยโดย ดร. พัทยา เรือนแก้ว อ. ดร. พัชรินทร์ ลาภานันท์ คุณขวัญชนก ใจชื้อกุล และ ผศ. ดร. ศิริจิต สุนันตี๊ะ ซึ่งมีประเด็นอภิปรายโดย สังเขปดังต่อไปนี้

ดร. พัทยา เรือนแก้ว นำเสนอในหัวข้อ “การก่อตัวของชุมชนไทยในต่างแดน” โดยให้ ภาพพัฒนาการการเกิดขึ้นและเปลี่ยนผ่านของชุมชนไทยในประเทศแถบเอเชียคือ ญี่ปุ่น มาเลเซีย สิงคโปร์ ไต้หวัน และเวียดนาม ดร. พัทยาพบว่ารูปแบบการอพยพย้ายถิ่นของคนไทย ในประเทศเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปจากที่เป็นการย้ายถิ่นของแรงงานเป็นหลัก มาเป็นการ ย้ายถิ่นแบบผสมผสานระหว่างการย้ายถิ่นแบบเดิมร่วมกับการย้ายถิ่นเพื่อการแต่งงานและ การย้ายถิ่นเพื่อการศึกษา มีตัวอย่างกรณีศึกษาที่พบการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการอพยพอย่าง ชัดเจน เช่น ชุมชนไทยในเวียดนาม ที่พบว่าแรงงานไทยทักษะสูงเริ่มเดินทางเข้าไปอาศัยอยู่ แบบระยะยาวในเวียดนามเป็นจำนวนสูงขึ้น เมื่อบริษัทข้ามชาติสัญชาติไทยเริ่มเข้าไปลงทุน ในเวียดนามมากขึ้น ภายหลังจากที่รัฐบาลเวียดนามเริ่มดำเนินนโยบายปฏิรูปเศรษฐกิจ โดยเหมย (Đổi Mới) ใน ค.ศ. 1986

ส่วนกรณีไต้หวัน การย้ายถิ่นผ่านการแต่งงานของหญิงไทยกับชาวไต้หวันมีจำนวนที่ชัดเจนกว่าการย้ายถิ่นรูปแบบอื่น ดร. พัทยาจึงเสนอว่าควรมองการย้ายถิ่นเป็น “กระบวนการ” ที่มีการเปลี่ยนผ่านจากรูปแบบหนึ่งไปสู่อีกรูปแบบหนึ่งในระหว่างการย้ายถิ่นนั้น เช่น คนไทยอาจอพยพย้ายถิ่นจากการเป็นแรงงานข้ามชาติในประเทศปลายทาง แต่อยู่ไปสักพักก็ได้แต่งงานกับคนท้องถิ่น รูปแบบการย้ายถิ่นจึงเปลี่ยนไปสู่การย้ายถิ่นด้วยการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม นอกจากนี้ การเปลี่ยนรูปแบบการอพยพย้ายถิ่นดังกล่าวยังส่งผลต่อการก่อตัวหรือการเปลี่ยนแปลงแบบแผนความเป็นชุมชนไทยในต่างแดนด้วย กล่าวคือ ผู้ย้ายถิ่นชาวไทยในประเทศที่ศึกษาเหล่านี้ไม่ได้อาศัยอยู่ในที่ใดที่หนึ่งตลอดไป หากเคลื่อนย้ายไปตามที่ต่างๆ และไม่จำเป็นว่าจะต้องรวมตัวกันในที่ที่มีชุมชนไทยอยู่เป็นหลักเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ชุมชนไทยในต่างแดนเหล่านี้ยังคงเป็นรูปแบบของกลุ่มขนาดย่อยๆ ในสังคมที่เป็นปลายทางของการย้ายถิ่น

ลำดับถัดมาเป็นการนำเสนอของ อ.ดร. พชรินทร์ ลาภานันท์ ในหัวข้อ “การแต่งงานข้ามชาติของผู้หญิงอีสานกับความเป็นชายในสังคมปิตาธิปไตย” ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของคุณแต่งงานข้ามชาติของผู้หญิงไทยและผู้ชาย “ฝรั่ง” ว่าส่งผลกระทบต่อการรับรู้ตัวตนของผู้ชายไทยในพื้นที่ศึกษาอย่างไร ซึ่งประเด็นนี้ถือว่ายังมีการศึกษาน้อยมากในแวดวงงานศึกษาการแต่งงานข้ามชาติ หัวใจสำคัญของงานชิ้นนี้คือชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของชายไทยกับความเป็นชาย (masculinity) ของพวกเขาที่ถูกสั่นคลอน การรับรู้ของผู้หญิงในชุมชนนิยมแต่งงานกับ “ฝรั่ง” มากขึ้น ได้นำไปสู่ความวิตกกังวลของผู้ชายไทยในพื้นที่ศึกษา โดยในงานศึกษานี้ได้แสดงให้เห็นว่าข้อได้เปรียบด้านฐานะทางเศรษฐกิจของคุณสมรสจากประเทศตะวันตก สะท้อนคุณลักษณะที่ตรงกันข้ามกับภาพตัวแทนของผู้ชายในท้องถิ่นที่ขาดความรับผิดชอบ ไม่ว่าจะเป็นอดีตสามีของผู้หญิงไทย บิดา หรือลูกชายของฝ่ายหญิง ซึ่งส่วนใหญ่ไม่สามารถแสดงบทบาทของผู้นำหรือเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวได้ งานศึกษานี้พบว่าผู้ชายไทยเริ่มแสดงความกังวลต่อความสัมพันธ์ของเขากับผู้หญิงไทยมากขึ้น เนื่องจากเกรงว่าวันใดวันหนึ่งภรรยาของเขาอาจเลิกรา และหันไปแต่งงานกับ “ฝรั่ง” ในอนาคต

จากนั้น คุณขวัญชนก ใจซื่อกุล มหาบัณฑิตจากสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล ได้นำเสนอผลงานวิจัยในหัวข้อ “ผู้ย้ายถิ่นชาวเยอรมันในพญา:

การต่อรองความสัมพันธ์ ชีวิตครอบครัว และการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมในประเทศไทย” งานดังกล่าวมีประเด็นท้าทายในเชิงวิวิธวิทยา กล่าวคือนักวิจัยผู้หญิงทำการเก็บข้อมูลกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้ย้ายถิ่นเพศชายชาวเยอรมัน เนื่องจากที่ผ่านมานักวิจัยผู้หญิงมักเข้าถึงกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้หญิงได้สะดวกกว่า งานศึกษานี้มุ่งให้ความสนใจชุมชนชายเยอรมันในพหุชาติที่มีจำนวนระหว่าง 7,000-8,000 คน โดยผู้วิจัยได้แบ่งผู้ย้ายถิ่นชายชาวเยอรมันออกเป็น 3 กลุ่มคือ 1) กลุ่มนักท่องเที่ยวที่แสวงหาบริการทางเพศ 2) กลุ่มนักท่องเที่ยวที่แสวงหาบริการทางเพศที่มีภรรยาหรือคู่รักเป็นหญิงไทย และ 3) กลุ่มสามีที่มีภรรยาเป็นคนไทย ชายชาวเยอรมันทั้งสามกลุ่มตัดสินใจที่จะตั้งรกรากในพหุชาติเนื่องจากเห็นว่าสอดคล้องกับวิถีชีวิต (lifestyle) ของตนเอง และสำหรับบางคนก็ช่วยให้สามารถหลีกเลี่ยงการไปอาศัยอยู่ที่บ้านเกิดภรรยาคนไทย โดยเฉพาะคนที่มาจากภาคตะวันออก-เฉียงเหนือ เนื่องจากไม่ต้องการมีปฏิสัมพันธ์ใกล้ชิดกับญาติของภรรยา นอกจากนี้ กลุ่มผู้ชายส่วนใหญ่ในจำนวนเหล่านี้ มักเลือกมีความสัมพันธ์กับหญิงไทยที่อายุน้อยกว่าตนค่อนข้างมาก ซึ่งผู้วิจัยพบว่าเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชายเยอรมันเหล่านี้มีส่วนในการประกอบสร้างความเป็นชายและสามารถสร้างความมั่นใจในตัวเองได้มากขึ้น

ลำดับสุดท้าย ผศ.ดร.ศิริจิต สุนันตี๊ะ นำเสนอผลงานวิจัย “การส่งออกแรงงานร่างกายและแรงงานดูแล กับนัยของเพศภาวะของการเคลื่อนย้ายข้ามชาติที่มีประเทศไทยเป็นต้นทางและปลายทาง” งานดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างกรอบแนวคิดในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์การขยายตัวของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทยที่มีบริการแนวใหม่เกิดขึ้น คือการส่งออกแรงงานร่างกาย (body work) และแรงงานดูแล (care work) สู่ตลาดโลก ที่ซ้อนทับกับการเคลื่อนย้ายสู่ประเทศพัฒนาแล้ว (the Global North) ซึ่งเกิดขึ้นมาก่อนหน้าและยังคงดำเนินอยู่ในปัจจุบัน เช่น การย้ายถิ่นผ่านการสมรส ธุรกิจท่องเที่ยวเชิงการแพทย์และสุขภาพ และการท่องเที่ยวระยะยาวหรือการย้ายถิ่นของผู้เกษียณอายุ

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังสนใจศึกษาบทบาทของรัฐไทยในการดำเนินนโยบายการส่งออกแรงงานร่างกายและแรงงานดูแลในฐานะส่วนหนึ่งของสินค้าในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและบริการ ซึ่งคิดเป็นสัดส่วนถึงร้อยละ 45 มากเป็นอันดับหนึ่งของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (Gross Domestic Product: GDP) ซึ่งมากกว่าอุตสาหกรรมผลิตอื่นๆ ทั้งใน

ภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ขณะเดียวกัน ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นความหลากหลายของภาคบริการอันเป็นผลจากการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทยตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา นับจากการขายความแปลกใหม่ (exotic) สู่อุตสาหกรรมทางเพศ (erotic) มาสู่การบริการดูแลสุขภาพ (health) ในปัจจุบัน² จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น รัฐบาลไทยจะรักษาสอดคล้องในการให้บริการดูแลอย่างเป็นธรรมกับประชากรในประเทศที่ยังมีข้อจำกัดในการเข้าถึงบริการเหล่านี้ได้อย่างไร

การสำรวจและทบทวนสถานะองค์ความรู้

นอกจากนำเสนอผลงานวิจัยบางส่วนแล้ว ในการประชุมเชิงปฏิบัติการทั้ง 3 ครั้ง นักวิชาการในเครือข่ายฯ ได้ร่วมอภิปรายและแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานวิจัยในหัวข้อที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ใกล้ชิด (intimacy) การแต่งงานข้ามวัฒนธรรม และ กระบวนการการย้ายถิ่นและการเคลื่อนย้าย ประเด็นหลักที่เห็นตรงกันคือ ควรมีการทบทวนองค์ความรู้ด้านการอพยพย้ายถิ่น เพราะงานศึกษาที่มีอยู่ในภาษาไทยในลักษณะบทความวิชาการยังขาดความต่อเนื่องในด้านข้อสรุปและการสร้างกรอบแนวคิดในแต่ละช่วงสมัย และยังขาดตำราและหนังสือที่นำเสนอและรวบรวมองค์ความรู้ที่ได้จากงานวิชาการต่างประเทศตลอดจนงานวิจัยร่วมสมัยของนักวิชาการไทยอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ การศึกษาการอพยพย้ายถิ่นยังขาดมุมมองที่สามารถนำไปถกเถียงกับแนวคิดหรือกรอบการศึกษาอื่นๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงที่ผ่านมา เช่น แนวศึกษาการเคลื่อนย้าย (mobility) ซึ่งเป็นประเด็นที่ควรนำมาอภิปรายให้มีความชัดเจนขึ้นว่ามีความสัมพันธ์ เกี่ยวโยง ซ้อนทับ หรือถกเถียงกันได้อย่างไรกับการศึกษาการอพยพย้ายถิ่น โดยเครือข่ายฯ ได้สรุปข้อสังเกตหลัก 3 ประการที่ควรนำไปทบทวน ดังนี้

ประการแรก ในประเด็นเกี่ยวกับการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม งานศึกษาหลายชิ้นมักอธิบายถึงสาเหตุหรือแรงจูงใจที่ทำให้ผู้หญิงแต่งงานข้ามวัฒนธรรม โดยมีแนวโน้มที่จะประยุกต์แนวคิดทฤษฎีทางเศรษฐกิจที่ศึกษาการอพยพย้ายถิ่นของแรงงาน นำไปใช้อธิบายว่า

² ดูการอภิปรายเกี่ยวกับประเด็นข้างต้นได้จากบทความของศิริจิต สุนนิตะ ใน *วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยาฉบับเดียวกันนี้*.

ความยากจน โอกาสในการย้ายถิ่น แรงจูงใจทางการเงิน และความแตกต่างทางเศรษฐกิจของประเทศต้นทางและประเทศปลายทาง เป็นปัจจัยหลักที่ผลักดันให้ผู้หญิงเหล่านี้แต่งงานกับสามีชาวต่างชาติ ในขณะที่แนวคิดและมุมมองเรื่องเพศภาวะและเพศวิถีที่เกี่ยวข้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมเพิ่งได้รับความสนใจนำมาใช้พหุศาสตร์ทางเศรษฐกิจ และนำมาวิเคราะห์ปรากฏการณ์การแต่งงานข้ามวัฒนธรรมในมิติอื่นๆ รวมถึงช่วยเน้นให้เห็นมิติด้านความสัมพันธ์ใกล้ชิดของผู้รักข้ามวัฒนธรรมมากขึ้น

นอกจากนี้ มิติเพศภาวะยังช่วยเปิดมุมมองใหม่ๆ ที่ยังไม่ค่อยได้รับความสนใจศึกษามากนัก เช่น แนวคิดความเป็นชายในชุมชนท้องถิ่นที่ถูกท้าทาย ต่อรอง และ/หรือถูกนิยามใหม่ อันเนื่องมาจากการที่ผู้หญิงในชุมชนแต่งงานข้ามวัฒนธรรมกับชายต่างชาติ ประเด็นที่สัมพันธ์กับแรงงานที่เกี่ยวข้องกับการให้การดูแล (care labor) และแรงงานที่เกี่ยวข้องความสัมพันธ์ใกล้ชิด (intimate labor) เช่น อาชีพการให้การดูแล หรือการให้บริการที่หญิงย้ายถิ่นมักถูกคาดหวังให้มาทำงานเหล่านี้ และยังมักถูกเหมารวม หรือเชื่อมโยงกับการทำงานที่สัมพันธ์กับมิติการให้บริการทางเพศ (แบบแอบแฝง)

ประการที่สอง งานศึกษาวิจัยในประเด็นดังกล่าวมักมองผู้หญิงในลักษณะที่เป็นกลุ่มก้อนเดียวกัน (homogenous) และนำเสนอภาพการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมของผู้หญิงไทยที่มีฐานะยากจน ระดับการศึกษาน้อย และมีภูมิลำเนาจากชนบท ส่งผลให้ประสบการณ์ชีวิตและการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมของผู้หญิงที่มีภูมิลำเนาทางเศรษฐกิจและสังคมที่ต่างกัน เช่น ผู้หญิงที่มีการศึกษา มาจากครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง มักจะไม่ค่อยถูกนำเสนอและพูดถึง ทั้งที่ตำแหน่งแห่งที่ทางสังคม (social position) ที่แตกต่างกันของผู้หญิงอาจหล่อหลอมแรงจูงใจ การปรับตัว และมุมมองของพวกเธอต่อการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมแตกต่างกันไป

ประการที่สาม งานศึกษาเกี่ยวกับการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมในสังคมไทยร่วมสมัยไม่ควรมุ่งเน้นแต่เฉพาะชีวิตของคู่สมรสและความสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัวของทั้งสองฝ่าย หากแต่ควรขยายความสนใจไปสู่ประเด็นอื่นๆ ที่เชื่อมโยงกับปรากฏการณ์นี้ เช่น เรื่องกระบวนการเคลื่อนย้าย และรวมถึงประเด็นการเคลื่อนย้ายในมิติของโครงสร้าง

พื้นฐาน (Infrastructure) ต่างๆ ที่เอื้อหรือเป็นข้อจำกัดต่อการเกิดขึ้นของชุมชนคนไทยในประเทศปลายทาง เช่น ร้านนวด ร้านอาหารไทย วัดไทย สวนสาธารณะที่คนไทยมารวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ในประเทศปลายทาง ซึ่งโครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้สัมพันธ์กับมิติทางวัฒนธรรม เช่น ความเชื่อทางศาสนา อัตลักษณ์ “ความเป็นไทย” (Thainess) รวมถึงการสร้างเครือข่ายทางสังคมในชุมชนคนไทยในต่างแดน

นอกจากนี้ โครงสร้างพื้นฐานในชุมชนบ้านเกิด หรือตามเมืองใหญ่ๆ ในประเทศไทย เช่น ห้างสรรพสินค้า ภูเก็ต เชียงใหม่ ก็มีผลต่อการกำหนดการใช้ชีวิตของผู้หญิงไทยกับคู่สมรสข้ามวัฒนธรรมหรือสร้างความสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวชายกับผู้หญิงไทย รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างพวกเขากับผู้อพยพย้ายถิ่นรุ่นที่สอง (second-generation immigrants) ในกรณีของการเดินทางกลับมาเยี่ยมบ้าน หรือการย้ายถิ่นและการเคลื่อนย้ายหลังเกษียณของพวกเขา เช่น โรงพยาบาล บ้านจัดสรร อาคารที่อยู่อาศัย ร้านอาหาร และร้านขายของที่นำเข้ามาจากประเทศตะวันตก เพื่อตอบสนองความต้องการในการบริโภคสินค้าของสามีชาวตะวันตก รวมทั้งประเด็นเรื่องการให้การดูแลผู้สูงอายุในกรณีของคู่สมรสข้ามวัฒนธรรมที่อยู่ในวัยเกษียณและมาใช้ชีวิตในประเทศไทย เป็นต้น

ที่ประชุมยังเสนอว่างานศึกษาและวิจัยภายใต้ประเด็นเกี่ยวกับการเคลื่อนย้ายและย้ายถิ่น ความสัมพันธ์ใกล้ชิดในบริบทข้ามพรมแดน และการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม ตลอดจนชุมชนไทยในต่างแดน ควรสะท้อนประเด็นในเชิงนโยบายหรือข้อเสนอแนะในระดับนโยบาย เพื่อให้เห็นถึงความเชื่อมโยงในระดับปัจเจกและโครงสร้าง เช่น กรณีโรงพยาบาลรัฐในจังหวัดอุดรธานีมีนโยบายการให้บริการทางสาธารณสุข (healthcare) ที่ครอบคลุมชาวต่างชาติที่แต่งงานกับชาวไทย ซึ่งหากมีการปฏิบัติจริง แนวคิดนี้มีแนวโน้มจะส่งผลกระทบต่อการดำเนินนโยบาย การจัดการ และงบประมาณของรัฐบาลไทยในอนาคตได้ สถานการณ์ที่เกิดขึ้นและประเด็นวิจัยในลักษณะนี้จะสะท้อนให้เห็นถึงผลสืบเนื่องของการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมของชาวต่างชาติและชาวไทย กล่าวคือ แม้ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจะเป็นประเด็นการศึกษาในระดับบุคคลหรือครอบครัว แต่สามารถส่งผลกระทบในระดับโครงสร้าง การกำหนดนโยบาย และการจัดการงบประมาณในระดับประเทศได้

ในส่วนของวิธีวิทยา การเข้าถึงข้อมูล และการสะท้อนประเด็นการทำงานวิจัยในหัวข้อ ความสัมพันธ์ใกล้ชิดและการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมนั้น ควรนำมาอภิปรายในเชิงแนวคิดและทฤษฎีด้วยว่า นักวิจัยประสบปัญหา ข้อท้าทาย และการปรับแนวทางการทำงานอย่างไร และมีความแตกต่างอย่างไรในการเข้าถึงกลุ่มที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา เป็นต้นว่า กลุ่มศึกษาที่มีความแตกต่างด้านเพศ เพศสถานะ ฐานะทางเศรษฐกิจ หรือชนชั้น ส่งผลต่อการเข้าถึงข้อมูลและผู้ใช้ข้อมูลอย่างไร ซึ่งเป็นอีกมิติหนึ่งที่ควรทบทวนในการเผยแพร่งานวิจัยในหัวข้อนี้ต่อไปในอนาคต

เป้าหมายและหัวข้อวิจัยของเครือข่ายฯ

ในส่วนนี้เป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานวิจัยและศึกษาในประเด็นดังกล่าว ผู้เข้าร่วมประชุมแต่ละท่านได้นำเสนอประเด็นที่กำลังศึกษาหรือหัวข้อที่สนใจในอนาคต ดังนี้

ดร. พัทยา เรือนแก้ว มีความสนใจศึกษาวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับผลที่เกิดจากการแต่งงานข้ามชาติที่ยังไม่ค่อยพบว่ามีลูกศึกษามากนัก ได้แก่ 1) ประเด็นเรื่องสถานภาพอาชีพ ซึ่งพบว่าผู้หญิงที่ย้ายถิ่นผ่านการสมรสจำนวนมากสามารถเลื่อนสถานะเป็นเจ้าของธุรกิจในเวลาต่อมา 2) ประเด็นถกเถียงเกี่ยวกับบุตรของผู้ย้ายถิ่นในฐานะผู้อพยพรุ่นที่ 2 ซึ่งโดยมากจะหมายถึงบุตรที่เกิดในประเทศปลายทาง แต่ผู้ย้ายถิ่นหญิงไทยมักพาบุตรจากการสมรสครั้งก่อนมายังประเทศปลายทางด้วย จึงมีความแตกต่างจากผู้อพยพรุ่นที่ 2 แม้จะอยู่ในช่วงวัยเดียวกัน เพราะเป็นกลุ่มที่เกิดในประเทศไทยและเติบโตในสังคมสองวัฒนธรรม 3) ประเด็นเรื่องชุมชนไทยในต่างแดน ที่จะประกอบไปด้วยร้านอาหาร ร้านนวดวัดไทย ตลอดจนการรวมตัวของคนไทยตามงานหรือกิจกรรมต่างๆ 4) ประเด็นเกี่ยวกับผู้ย้ายถิ่นที่เริ่มเข้าสู่ภาวะสูงวัย เช่น กลุ่มที่มีอายุ 70-80 ปี และยังเลือกทำงานที่ได้รับเพียงรายได้ขั้นต่ำเพื่อจะได้ไม่ต้องเสียภาษี ผู้สูงวัยกลุ่มนี้ไม่มีบำนาญและไม่ได้รับสวัสดิการจากรัฐในประเทศปลายทางเพราะไม่ได้ทำงานในระบบ เมื่อส่วนหนึ่งเลือกย้ายกลับมาอาศัยในประเทศไทย ก็ประสบปัญหาทางเศรษฐกิจเนื่องจากบำนาญของสามีไม่สามารถครอบคลุมค่าใช้จ่าย โดยเฉพาะเมื่อมีความจำเป็นต้องเข้ารับรักษาตัวในโรงพยาบาล ทำให้หลายคน

ตัดสินใจย้ายกลับไปเยอรมนีอีกครั้ง ดังนั้นจึงน่าสนใจที่จะรวบรวมข้อมูลเชิงสถิติในมิติประชากรศาสตร์ และแบบแผนการย้ายถิ่นของคนกลุ่มนี้

ผศ. ดร. จันทน์ เจริญศรี สนใจประเด็นการดำรงชีวิตและการปรับตัวในประเทศปลายทางของผู้หญิงไทยที่มีสถานะทางเศรษฐกิจและการศึกษาแตกต่างกัน โดยเฉพาะในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างการแต่งงานข้ามชาติกับความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจ ลักษณะของความเป็นผู้ประกอบการ (entrepreneurship) ในกลุ่มคนไทยย้ายถิ่น 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มที่ทำงานร้านอาหารไทยและร้านนวด 2) เจ้าของหรือผู้ประกอบการร้านนวดและร้านอาหารไทย และ 3) กลุ่มที่ทำงานกับบริษัทหรือหน่วยงานของประเทศที่ย้ายถิ่นไป ซึ่งต้องใช้ความสามารถทางภาษาและอาจมีการศึกษาสูงกว่าสองกลุ่มแรก เพื่อทำความเข้าใจว่าการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมทำให้เกิดอาชีพและการเลื่อนชั้นทางสังคมอย่างไร

อ. ดร. วิลาสินี พนานครทรัพย์ สนใจศึกษาการนิยามความสัมพันธ์ของคนไทยที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวออสเตรเลียผ่านการใช้หลักฐาน สิ่งของ และเครื่องมือต่างๆ ในฐานะรูปวัตถุที่ยืนยันความสัมพันธ์ดังกล่าวเพื่อให้รัฐเชื่อว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ “แท้จริง” (genuine) และประเด็นที่ขยายต่อมาจากการศึกษาการนิยามความสัมพันธ์คือนโยบายและมาตรการในการควบคุมคนเข้าเมืองของรัฐบาลออสเตรเลีย โดยศึกษาว่านโยบายต่างๆ ส่งผลต่อชาวไทยในการหาแนวทางเพื่อยืนยันความสัมพันธ์ของตนเองอย่างไร ตลอดจนมิติความสัมพันธ์ข้ามแดนผ่านเทคโนโลยี จากความสัมพันธ์ผ่านสื่อออนไลน์ (online relationship) สู่ความสัมพันธ์ออฟไลน์ (offline relationship)

อ. ดร. บุศรินทร์ เลิศขลิทสกุล นำเสนอประเด็นจากโครงการวิจัยเกี่ยวกับคนไทยที่ย้ายถิ่นไปตั้งรกรากที่ประเทศเนเธอร์แลนด์ผ่านการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการศึกษามิติกฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการเข้าเมือง การแต่งงาน และการบูรณาการพลเมืองของประเทศเนเธอร์แลนด์ โดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับแนวคิด “สัญชาติทางวัฒนธรรม” (cultural citizenship) ว่ารัฐบาลดัตช์ใช้ภาษาและความรู้เกี่ยวกับสังคมดัตช์เป็นเครื่องมือในการควบคุมผู้อพยพที่พำนักอาศัยอยู่ในประเทศอยู่แล้วและผู้ที่กำลังอพยพเข้าไปใหม่อย่างไร ส่วนชุมชนไทยที่ตั้งถิ่นฐานในเนเธอร์แลนด์อยู่แล้วและผู้ที่กำลังตัดสินใจย้ายไปอยู่ในระยะยาวหรือถาวร มีแนวทางในการปรับตัวต่อกฎหมายและนโยบายนี้อย่างไร ในส่วนการ

สร้างกรอบแนวคิด ต้องการทบทวนประเด็น “สัญชาติทางวัฒนธรรม” ที่เชื่อมโยงกับแนวคิด สัญชาติทางกฎหมายหรือการเมือง โดยศึกษาการใช้แนวคิดสัญชาติวัฒนธรรมในประเทศ ยุโรป และเปรียบเทียบแนวคิดสัญชาติทางวัฒนธรรมในทางปฏิบัติของประเทศไทย

ผศ. ดร. ปณิธิ บราวน์ สนใจศึกษาประเด็นกลุ่มผู้หญิงไทยที่แต่งงานข้ามวัฒนธรรมกับ ชาวต่างชาติและในเวลาต่อมาได้ตัดสินใจย้ายถิ่นกลับ (return migration/reverse flow) มาใช้ชีวิตหลังเกษียณของคู่สมรสในประเทศไทย ซึ่งมีประเด็นสนใจว่าอำนาจการต่อรองของ หญิงชายในครอบครัวและโครงสร้างครอบครัวมีความเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร เช่น มิติ การจัดการด้านการเงิน รวมถึงศึกษามิติด้านกฎหมายและนโยบายของประเทศไทยที่ส่งผล ต่อคู่สมรสหรือคู่รักชาวต่างชาติ เพื่อดูว่าปัจจัยเหล่านี้ส่งผลต่อกลุ่มผู้หญิงไทยที่มีความ แตกต่างกันด้านพื้นฐานทางเศรษฐกิจและการศึกษาอย่างไร รวมถึงสอดคล้องกับประเด็น การย้ายถิ่นเพื่อเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ชีวิต (lifestyle migration) อย่างไร

ผศ. ดร. สร้อยมาศ รุ่งมณี สนใจประเด็นแรงงานข้ามชาติชาวไทยในพื้นที่ภาค ตะวันออกเฉียงเหนือที่ตัดสินใจกลับมาประกอบอาชีพในประเทศไทย เบื้องต้นพบว่าแรงงาน กลุ่มนี้สามารถกลับมาเป็นผู้ประกอบการรายย่อยจากทุนที่สะสมหลังการไปเป็นแรงงาน ข้ามชาติ เช่น ในประเทศซาอุดีอาระเบีย เมื่อแรงงานเหล่านี้กลับมายังประเทศไทยก็มา ลงทุนเลี้ยงปลาในกระชัง จึงต้องการดูถึงความสัมพันธ์ระหว่างการย้ายถิ่นและการบริหาร ความเสี่ยงในการดำรงชีพและประกอบอาชีพของแรงงานเหล่านี้เมื่อตัดสินใจกลับมาใช้ชีวิต ในบ้านเกิด และกลุ่มคนเหล่านี้ได้สร้างความหมายทางวัฒนธรรมอย่างไร และผลที่ตามมา ในมิติการถือครองที่ดิน การถ่ายทอดความรู้หรือทักษะบางอย่างที่ได้เรียนรู้จากการไปเป็น แรงงานข้ามชาติ รวมถึงความเปลี่ยนแปลงในครอบครัว หรือความสัมพันธ์ใกล้ชิดในครอบครัว เช่น โครงสร้างของครอบครัวและความหมายของการเป็นผู้นำครอบครัว ในการรับรู้ของ กลุ่มคนที่เดินทางกลับประเทศหลังการอพยพย้ายถิ่นมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร

อ. ดร. พชรินทร์ ลาภานันท์ สนใจประเด็นเรื่องผลสืบเนื่องของการย้ายถิ่นข้ามชาติที่มี ต่อชุมชนชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ชุมชนชนบทในประเทศไทยมีการปรับตัว หรือจัดการกับสถานการณ์ที่ผู้ย้ายถิ่นออกจากชุมชนตัดสินใจกลับมาอยู่อาศัยในบ้านเกิด อย่างไร อีกประเด็นคือการพิจารณาเกี่ยวกับระบอบการให้บริการสาธารณสุขข้ามชาติ

ที่ปัจจุบันพบว่ามีคนไทยจำนวนหนึ่งไปทำงานให้บริการสาธารณสุขหรือดูแลผู้ป่วยและผู้สูงอายุในต่างประเทศเนื่องจากมีรายได้ที่ดีกว่า ทำให้ต้องละทิ้งครอบครัวที่บ้านเกิด สิ่งเหล่านี้สะท้อนถึงปรากฏการณ์ของสังคมไทยที่กำลังก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างไร

ผศ. ดร. ศิริจิต สุนันตีะ สนใจศึกษาประเด็นเกี่ยวกับสุขภาพ และความสัมพันธ์ระหว่างการดูแลการอพยพย้ายถิ่นและการเคลื่อนย้าย ตลอดจนความอยู่ดีมีสุข (wellbeing) เช่น ปรากฏการณ์ที่คนไทยในพื้นที่สุขภาพและการให้บริการทางสุขภาพ ต้องปฏิสัมพันธ์กับคนต่างชาติที่มีจินตนาการเกี่ยวกับความเป็นไทย ส่งผลหรือสัมพันธ์อย่างไรกับการสร้างระบบสุขภาพและการดูแล หรือกิจการบ้านพักที่ให้การดูแลผู้สูงอายุหรือผู้ป่วย (care home) ที่มีเจ้าของกิจการเป็นชาวต่างชาติแต่จ้างแรงงานดูแลชาวไทย มีการสร้างภาพลักษณ์และเชื่อมโยงกับความเป็นไทยอย่างไร เป็นต้น

จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์งานวิจัยที่กำลังดำเนินการอยู่ และความสนใจที่จะดำเนินการในอนาคต ที่ประชุมเห็นว่าผู้เข้าร่วมประชุมสามารถนำงานวิจัยของผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนมาสานต่อเป็นงานศึกษาและโครงการวิจัยร่วมกันได้ในอนาคต และนำผลวิจัยเหล่านี้มาเป็นสร้างฐานข้อมูลเกี่ยวกับเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการ เผยแพร่สถานะองค์ความรู้ และผลงานของสมาชิกเครือข่ายฯ ผ่านช่องทางการบริการวิชาการต่างๆ ต่อไป

รายการอ้างอิง

Gold, Steven J., and Stephanie J. Nawyn. 2013. "Introduction." in *The Routledge International Handbook of Migration Studies*, edited by Steven J. Gold and Stephanie J. Nawyn, 1-8. Oxfordshire and New York: Routledge.